

Protestantse
Kerk

Vindplaats van
geloof, hoop en liefde

VOORPROEFJE

MOZAÏEK VAN KERKPLEKKEN

over verbinding tussen bestaande en nieuwe vormen van kerk-zijn

René de Reuver
Martijn Vellekoop

Beeldend kunstenaar en missionair pionier André Bikker schilderde dit kunstwerk 'Mozaïek van kerkplekken' (acryl op canvas, 2m x 2m). Hij schilderde het schilderij als *action painting* bij de presentatie van het onderzoeksrapport 'Over speelruimte en spanning' op 30 mei 2018 in Amersfoort. Het licht van God waaiert uit over de wereld in allerlei kleuren. In de leegte tussen de vier panelen komt het kruis naar voren, dat aan het hele schilderij structuur geeft. Wie goed kijkt, ziet de Heilige Geest als een duif zweven over het mozaïek.

Inhoudsopgave

1. Nieuwe wegen vinden	4
1.1 Op zoek naar een goed gesprek	4
1.2 Opdracht en proces	5
1.3 Verheldering van de terminologie	6
1.4 Nieuwe woonvormen	8
1.5 Nationale en internationale context	9
1.6 Leeswijzer	10
2. Mozaïek met een missionaire inzet	11
2.1 Missionaire motivatie	11
2.2 Slechts een deel van missionair werk	12
2.3 Waarom nieuwe vormen nodig zijn	13
2.4 Kansen om te leren	15
<i>Dit voorproefje bevat samenvattingen van de volgende concept-hoofdstukken:</i>	
3. Essenties van kerk-zijn	16
4. Diversiteit en samenwerking	20
5. Lidmaatschap in een netwerksamenleving	23
6. Ambten en sacramenten	25
7. Bestuur, beheer en organisatie	28
8. Onderdak voor nieuwe kerkplekken	31

Actuele informatie via: www.protestantsekerk.nl/kerkplekken

Vragen en feedback: info@protestantsekerk.nl

Versiedatum: 16 oktober 2018

1. Nieuwe wegen vinden

We leven in boeiende tijden. De kerk krimpt. Tegelijk ontstaan er nieuwe initiatieven. Sinds 2005 zijn er vanuit de Protestantse Kerk circa 250 nieuwe vormen van kerk-zijn van start gegaan: pioniersplekken, kliederkerken, leefgemeenschappen, monastieke initiatieven en meer. Een deel van deze initiatieven heeft behoefte aan meer zelfstandigheid en loopt tegen grenzen aan. Over die initiatieven gaat dit rapport.

De ontwikkeling van nieuwe vormen van kerk-zijn roept zowel blijdschap als spanning op. Blijdschap, omdat mensen die eerder niets met kerk en geloof hadden via nieuwe initiatieven het evangelie horen en ervaren. En spanning, omdat deze nieuwe initiatieven fundamentele vragen op tafel leggen rond ons kerk-zijn, en soms gevoelens van concurrentie oproepen. Het is belangrijk om over deze zaken in gesprek te gaan.

“De ontwikkeling van nieuwe vormen van kerk-zijn roept zowel blijdschap als spanning op.”

Nieuwe kerkplekken roepen fundamentele vragen op rond ons kerk-zijn.¹ Wat is eigenlijk een kerk? Kun je een inloophuis of een dertigers-netwerk ook als een gemeente zien? Moeten er bij elk initiatief erediensten zijn? Zijn ouderlingen en diakenen vereist? En het avondmaal? En wat doen we als een groep vrijwilligers een kliederkerk start en er komt een vraag om een kindje te dopen? Mogen die vrijwilligers dan dopen of moet een predikant dat doen? En moet het kindje na de doop per se als lid worden ingeschreven? Met dit type vragen brengen nieuwe kerkplekken ons *back to basics*. Wat is echt belangrijk en wat niet?

Nieuwe initiatieven roepen regelmatig ook gevoelens van concurrentie op. ‘Gaan dan niet alle jonge gezinnen daarheen?’ en ‘We hebben al zo weinig vrijwilligers, kunnen die mensen niet beter bij ons meehelpen?’ of ‘Verliezen we dan geen vaste vrijwillige bijdragen?’ Ook daarover gaan we in gesprek. Hoe gaan we om met het feit dat het ons iets kost?

1.1 Op zoek naar een goed gesprek

Een aantal vragen die nu spelen doen denken aan discussies onder de apostelen en oudsten in Handelingen 15. We lezen daar dat er nieuwe geloofsgemeenschappen zijn ontstaan onder ‘de heidense volken’. Daarbij komt de vraag op welke regels voor alle gemeenschappen gelden en welke niet. Na de ‘synode’ van Jeruzalem worden er keuzes gemaakt en sturen de apostelen en oudsten Paulus, Barnabas, Judas en Silas eropuit om de brief toe te lichten die ze hierover geschreven hebben.

Door de eeuwen heen zijn in de kerk zowel een beweging als een instituut herkenbaar. Beide zijn nodig. Daarbij worden instituties opgebouwd en ook regelmatig weer afgebroken. Altijd is er hervorming nodig, *semper reformanda*. Dat er nu vragen en knelpunten zijn rond

---

¹ De term ‘kerkplek’ is afkomstig van prof. dr. Henk de Roest. Zie zijn publicatie *Een huis voor de ziel: Gedachten over de kerk voor binnen en buiten* (2010), p. 9. Anders dan De Roest gebruiken wij deze term vooral voor meer geïnstitutionaliseerde vormen van kerk-zijn.

nieuwe kerkplekken kunnen we ervaren als een probleem. We kunnen het ook zien als een hoopvol teken, een bewijs van de vernieuwing van Gods kerk.

Voor de Protestantse Kerk is het een nieuw fenomeen dat er zoveel nieuwe initiatieven ontstaan. Vanwege de nieuwe uitdagingen, vragen en knelpunten die dat met zich meebrengt, moeten we op zoek naar nieuwe wegen. We zijn uit op een goed gesprek hierover, in de breedte van onze kerk en in de synode.

“Als we dit gesprek voeren, is het belangrijk geen valse tegenstellingen te hanteren.”

Dit is een voorproefje van een nota die eind 2018 gepubliceerd wordt; die nota is nog niet ver genoeg voor een bespreking. Met dit voorproefje willen we nu reeds het gesprek stimuleren en verdiepen.

Als we dit gesprek voeren, is het belangrijk geen valse tegenstellingen te hanteren. Zo kunnen we nieuwe kerkplekken tegenover bestaande kerkplekken niet duiden als ‘groeïend’ tegenover ‘afkalvend’, of als ‘eigentijds’ tegenover ‘achterhaald’. Zo’n typering doet geen recht aan de zeer diverse praktijk. Er zullen pioniersplekken moeten stoppen, terwijl veel bestaande gemeenten bloeien en groeien. En er zijn heel wat bestaande gemeenten die ook volop zoeken naar nieuwe vormen en wegen. De uitdaging is om samen te leren hoe we als Protestantse Kerk vormgeven aan geloofsgemeenschappen in deze tijd en in ons land.

1.2 Opdracht en proces

Eind 2017 heeft het moderamen van de Generale Synode opdracht gegeven om de vraagstukken en knelpunten rond nieuwe kerkplekken steviger te doordenken, en om toe te werken naar concrete oplossingen. Aanleiding was het evaluatierapport over pioniersplekken dat in januari 2017 verscheen en tijdens de synode van april 2017 is besproken.²

Om deze opdracht goed vorm te geven, is allereerst geluisterd naar de praktijk. Via een onderzoek is in kaart gebracht wat er leeft rond nieuwe kerkplekken: welke winst en welke knelpunten worden ervaren? Het rapport daarover is in mei 2018 verschenen.³ Dit voorproefje, en de nota die nog volgt, gaan verder met de resultaten en vragen die uit het praktijkonderzoek naar voren kwamen.

Met dit voorproefje (en de latere nota) willen we het gesprek over de knelpunten én over de verbinding tussen nieuwe en bestaande kerkplekken verdiepen. Daarbij verkennen we ook de opties om te komen tot aanpassingen in ons kerk-zijn.

Omdat het gaat om fundamentele vragen, willen we niet te snel tot besluitvorming overgaan, dat gebeurt pas in 2019. Eerst is er ruimte voor een goed gesprek. Dat gesprek is dicht bij de praktijk begonnen, via het onderzoek dat uitmondde in het rapport ‘Over speelruimte en spanning’.³ Daarnaast zijn de leden van de synode uitgenodigd om mee te gaan op een pionierssafari, om zo kennis te maken met de praktijk. Over de eerste ideeën gingen

---

² Protestantse Kerk, *Op hoop van zegen: Ontwikkelingen, geleerde lessen en uitdagingen na acht jaar pionieren* (2017). Zie www.lerenpionieren.nl/ophoopvanzegen.

³ Protestantse Kerk, *Over speelruimte en spanning: Praktijkonderzoek naar de relatie tussen bestaande en nieuwe kerkplekken* (2018). Zie www.protestantsekerk.nl/kerkplekken.

tientallen mensen uit alle geledingen van onze kerk in gesprek tijdens vijf mini-seminars in september 2018. Kort daarna is dit voorproefje gemaakt, ten dienste van een verkennende bespreking in de synode van november 2018.

De uiteindelijke nota wordt voor de kerstvakantie gepubliceerd. Daarna zijn er in januari en februari 2019 vier open besprekingen voor leden van onze kerk: in Drachten, Apeldoorn, Amsterdam-Zuidoost en Dordrecht. Deze besprekingen monden uit in besluitvoorstellen voor de synode van april 2019. We vertrouwen erop dat tijdens dit proces de Geest spreekt door alle betrokkenen heen.

1.3 Verheldering van de terminologie

In dit voorproefje wordt gesproken over 'uitingen van kerk-zijn' en over 'kerkplekken'. Ook wordt gesproken over pioniersplekken, leefgemeenschappen en andere nieuwe vormen van kerk-zijn. Allereerst geven we een korte beschrijving van verschillende nieuwe vormen van kerk-zijn, daarna lichten we twee andere termen kort toe.

Nieuwe vormen van kerk-zijn

Pioniersplekken zijn nieuwe vormen van kerk-zijn, gericht op mensen die niet (meer) actief bij een kerk betrokken zijn. Er zijn er nu circa honderd.⁴ De praktijk varieert van inloophuizen in een achterstandswijk tot netwerkactiviteiten voor dertigers of choral evensongs op koopavond. Afstemming op de context en het streven naar een duurzame geloofsgemeenschap zijn belangrijk. Bij een gemiddelde plek zijn 44 mensen intensief betrokken en ruim honderd mensen incidenteel. Naar schatting had circa de helft van de betrokkenen bij pioniersplekken eerder niets met de kerk.⁵

De afgelopen jaren zijn naar schatting twintig monastieke initiatieven van start gegaan, al dan niet onder de noemer 'pioniersplek'. Kenmerkend zijn het bieden van een open en gastvrije ruimte aan zoekers, die vaak vorm krijgt via bijvoorbeeld wandelingen, getijdengebeden, maaltijden en stilte.⁶ Bij veel initiatieven is er (nog) geen sprake van een leefregel, een woongemeenschap of geloften.

De afgelopen drie jaar zijn ruim honderd kliederkerken van start gegaan. Een kliederkerk is een missionaire vorm van kerk-zijn waarin jong en oud samen op een creatieve manier Bijbelverhalen ontdekken. Er is vier tot tien keer per jaar een activiteit. Een kliederkerk duurt twee uur, waarbij (groot)ouders en kinderen samen spelen en knutselen.⁷ Ook is er een korte viering en een maaltijd.

Er zijn ook enkele leefgemeenschappen verbonden aan de Protestantse Kerk, onder andere in Delft en Amsterdam. Dat zijn plekken waar mensen welbewust samenleven, hun geloof vieren en mensen in de omgeving van de leefgemeenschap (of verder weg) dienen.

Recent is in de synode ook gesproken over huusgemeenten. In de kerkorde is daarvoor een regeling opgenomen. Er wordt gedacht aan kleine groepen mensen in gebieden waar geen reguliere gemeente meer is, die zonder predikant samenkomen in bijvoorbeeld een huiskamer.

Twee termen die regelmatig gebruikt worden, lichten we kort toe:

- Bij uitingen van kerk-zijn gaat het om elke vorm waarin mensen samen iets van het geloof beleven, hoe tijdelijk of beperkt ook. Het kan dan gaan om een werkvakantie met jongeren uit de kerk, een korenfestival met mensen uit kerken in de regio of om

⁴ Op www.lerenpionieren.nl is een kaart te vinden met de pioniersplekken die nu actief zijn.

⁵ *Op hoop van zegen*, p. 8.

⁶ R. Israël, *Monastiek pionieren: Een verkenning* (2015), p. 3 in deel II van het rapport.

⁷ Op www.kliederkerk.nl is meer informatie te vinden.

een eredienst op zondag. Wat hier wel en niet precies onder valt, dat valt niet goed af te bakenen; kerk-zijn krijgt op vele manieren vorm.

- Bij een kerkplek gaat het om een duurzame vorm van kerk-zijn, waarin belangrijke essenties van kerk-zijn aanwezig zijn (in hoofdstuk 3 wordt uitgewerkt om welke essenties het dan gaat). Deze initiatieven kunnen grotendeels op eigen benen staan. Het gaat dan om bestaande gemeenten. Het kan ook gaan om pioniersplekken, monastieke initiatieven en kliederkerken die in de loop van jaren naar een bepaalde stevigheid en omvang zijn toegesloegen. Omdat het bij kerkplekken gaat om initiatieven met een rechtspersoonlijkheid, kan (in de toekomst) helder bepaald worden wat wel en niet een kerkplek van de Protestantse Kerk is.

Bij de term 'kerk' of 'gemeente' ontstaat al snel een beeld van een stevig kerkgebouw, een predikant, een flinke groep mensen en zondagse vieringen volgens een klassieke liturgie. We gebruiken de term 'kerkplek' om aan te sluiten bij een ontwikkeling waarin onze kerk op een meer diverse wijze gestalte krijgt. Enerzijds geeft de term 'kerkplek' ondubbelzinnig aan dat er sprake is van kerk-zijn; het gaat over het christelijk geloof. Anderzijds klinkt in de toevoeging 'plek' eenvoud en lichtheid door; dat biedt ruimte. Ook bestaande gemeenten kunnen wat ons betreft geduid worden met de term 'kerkplek'. Bij kerkplekken gaat het dus zowel om nieuwe vormen van kerk-zijn als om bestaande gemeenten.

De afbeelding hierna geeft een beeld van de samenhang van deze begrippen, al kan niet alle complexiteit goed tot uitdrukking komen in één afbeelding. De stippen staan symbool voor groepen mensen die samen iets van het christelijk geloof beleven.

Zoals blijkt uit de afbeelding is de verwachting dat een deel van de pioniersplekken, van de kliederkerken, van de monastieke initiatieven en van de andere vormen van kerk-zijn ook een kerkplek kan en wil worden. We schatten in dat van de 250 initiatieven die er nu zijn, er in de komende vijf jaar zo'n dertig tot vijftig een kerkplek willen en kunnen worden. Vaak gaan er zes tot twaalf jaar overheen voordat een nieuwe vorm van kerk-zijn hieraan toe is.

Een flink deel van de nieuwe vormen van kerk-zijn zal géén behoefte hebben aan meer zelfstandigheid en een eigen rechtspersoonlijkheid; ook dat is prima. Deze initiatieven zijn en blijven een waardevolle uiting van kerk-zijn. Wanneer nieuwe vormen van kerk-zijn liever een reguliere (wijk)gemeente worden, dan is en blijft dat ook mogelijk.

1.4 Nieuwe woonvormen

De ene vorm van kerk-zijn is organisatorisch steviger dan de andere. Bestaande gemeenten kunnen we vergelijken met huizen zoals we die in Nederland gewend zijn te bouwen: veilig en degelijk. Op deze huizen is veel regelgeving van toepassing, van de maximale afstand tussen trapspijlen tot de minimumoppervlakte van de fietsenstalling.

Nieuwe uitingen van kerk-zijn zijn lichter van aard; ze beginnen vaak als caravan, tent of picknickkleed. Dat is prima. Een bescheiden deel van deze initiatieven is de afgelopen jaren zo gegroeid dat een tent of caravan niet meer volstaat. Er is behoefte aan iets stevigers, aan een verblijf dat geschikt is voor permanente bewoning. In de praktijk is echter gebleken dat voor deze nieuwe initiatieven de sprong naar een 'echt' huis vaak te groot is. Het kopen en bewonen van zo'n huis is meestal niet haalbaar: de financiering is lastig, het vergt te veel onderhoud of men kan de verhuizing organisatorisch niet aan. Er speelt ook iets veel fundamentelers: er leeft een andere woonbehoefte. Deze mensen gaan niet voor maximale stevigheid of zoveel mogelijk woonruimte. Ze hechten meer aan flexibiliteit, weinig onderhoud en betaalbaarheid, zodat de woning met twee dagen werken te betalen valt. Dat geeft in hun beleving meer ruimte om te leven. Vanuit die behoefte komen in Nederland de laatste jaren *tiny houses* op: extra kleine woningen. In tegenstelling tot tenten en caravans zijn *tiny houses* gemaakt om permanent en volwaardig in te wonen. Tegelijk zijn ze kleiner en lichter dan we gewend zijn. Aan het bouwbesluit voldoen deze *tiny houses* niet, toch geven overheden ruimte aan deze nieuwe woonvorm: ze creëren regelarme zones, voorzien in ontheffingen of ontwikkelen beter passende regelgeving.

“Dit rapport wil *tiny houses* mogelijk maken voor mensen die eerder in een caravan of tent bivakkeerden.”

De complete nota, die in december volgt, gaat niet over aanpassing van de regelgeving voor reguliere huizen. Die nota is ook geen poging om te forceren dat mensen die genieten van een caravan, tent of picknickkleed allemaal verhuizen naar een regulier huis of *tiny house*. Ook gaat het er niet om dat *tiny houses* een betere woonvorm zouden zijn dan reguliere huizen. Het rapport wil slechts *tiny houses* mogelijk maken voor mensen die eerder bivakkeerden in een tent, een caravan of op een picknickkleed, en toe zijn aan iets stevigers. Daarbij onderzoeken we welke regels minimaal nodig zijn om te borgen dat *tiny houses* geschikt zijn voor permanente bewoning, waarbij de veiligheid (bij brand of storm) ook goed geregeld moet zijn.

De afgelopen jaren hebben enkele pioniersplekken getracht een 'normale' gemeente te worden. Dat is soms gelukt en soms niet. Het kostte in alle gevallen te veel energie vanwege bureaucratie (heel wat organen zijn bij de start van een nieuwe gemeente betrokken), het riep veel spanningen op, en het stond vaak ver af van een praktijk die op zich al goed functioneerde. De praktijk leert dat andere oplossingen nodig zijn.⁸ Daarbij blijkt dat nieuwe kerkplekken er niet uitkomen met de bestaande mogelijkheden in de kerkorde: het lukt niet goed om een (wijk)gemeente te worden. En ook een 'missionaire gemeente' is in de meeste gevallen niet passend. De organisatiegraad van een (wijk)gemeente is te hoog en bij de missionaire gemeente is er niet echt sprake van verzelfstandiging (wat overigens niet 'los van' betekent).⁹ Is er een derde weg mogelijk? Licht georganiseerd én zelfstandig? Deze wens sluit aan bij de nota Kerk 2025:

Er zijn daarnaast nieuwe vormen van kerk (*fresh expressions of church*) aan het ontstaan. Dat zijn gemeenschappen die toegankelijk zijn voor tijdgenoten die zich om wat voor reden dan ook niet bij bestaande gemeenschappen voegen. Deze nieuwe vormen moeten niet onnodig belast worden met bestaande kerkelijke gewoonten, structuren en organisatie. Ze moeten de kans krijgen te ontstaan en te groeien op een wijze die recht doet aan de mensen die er onderdeel van uitmaken.¹⁰

Veel van de vragen in dit rapport raken ook aan de praktijk van (kleine) gemeenten. Recent zijn in het kader van Kerk 2025 door de synode besluiten genomen met het oog op deze (kleine) gemeenten; ook bij veel reguliere gemeenten is een beweging van *back to basics* herkenbaar. Dit rapport beperkt zich echter tot nieuwe kerkplekken. Daarbij zien we nieuwe kerkplekken wel als verkenners in een veranderingsproces waar de hele kerk deel van uitmaakt. Op termijn, als daar ervaring mee is opgedaan, kan het geheel van de kerk desgewenst vruchten plukken van wat er voor nieuwe kerkplekken ontwikkeld wordt.

1.5 Nationale en internationale context

In Nederland zijn verschillende kerkgenootschappen ons voorgegaan bij het planten van nieuwe kerken, zoals de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt. Wij zijn niet de eersten. Met verschillende kerkgenootschappen is er goed contact en met het deputaatschap evangelisatie van de Christelijke Gereformeerde Kerken wordt intensief samengewerkt rond pioniersplekken.

“Internationaal zijn er meer kerken die ruimte geven aan nieuwe vormen van kerk-zijn, we zijn niet de enigen.”

Deze ontwikkeling doet zich niet alleen in Nederland voor. Internationaal zijn er meer kerken die ruimte geven aan nieuwe vormen van kerk-zijn, we zijn niet de enigen. Bekend zijn de *fresh expressions* uit het Verenigd Koninkrijk. De Evangelische Kirche in Deutschland (EKD) is ook actief op dit vlak (*Erprobungsräume / Fresh X*), evenals de Presbyterian Church in de Verenigde Staten (*1001 New Worshipping Communities*), de Nederduitse Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika (*Growing the Church*) en de Presbyterian Church in Nieuw-Zeeland. Met mensen uit al deze landen is er contact, om wederzijds te leren. De afgelopen twee jaar zijn

---

⁸ Zie www.lerenpionieren.nl/ophoopvanzegen en dan 'Uitdaging – Passende organisatiestructuur'.

⁹ Nagenoeg al deze nieuwe kerkplekken vinden het belangrijk deel te zijn van de Protestantse Kerk in Nederland. Ze vragen een eigen plek om te wonen, maar willen onderdeel blijven van de familie.

¹⁰ *Kerk 2025: Waar een Woord is is een weg* (2016), p. 9. Zie www.protestantsekerk.nl/kerk2025.

er vele werkbezoeken aan ons land geweest, omdat we op een aantal punten vooroplopen. Op andere punten kunnen wij leren van anderen.

De praktijk van nieuwe kerkplekken wordt in andere landen vertaald naar de bredere praktijk van het kerk-zijn. Zo moet elke predikant van de Nederduitse Gereformeerde Kerk nu zijn studie afronden door een nieuwe kerkplek te starten, of een missionair project vanuit een bestaande gemeente.¹¹ En de Evangelische Kirche van Hannover en Rijnland (Duitsland) bereiden aanpassingen in hun kerkorde voor om ruimte te scheppen voor nieuwe kerkplekken. In het Verenigd Koninkrijk is een aparte bisschop aangesteld om honderd nieuwe initiatieven te starten, en *mission in context* is daar een kernonderdeel geworden van de theologische opleiding van elke geestelijke.¹² Zo zijn er vele voorbeelden.

Opvallend is dat in het Verenigd Koninkrijk de beweging rond *fresh expressions* een flinke impuls kreeg door het rapport *Mission-shaped church*.¹³ Dat rapport gaf een theologische, sociologische en organisatorische visie op kerkplanting. In Nederland is ervoor gekozen om te beginnen met de praktijk, zonder diepgaande bezinning vooraf en zonder bij voorbaat aanpassingen te doen in de kerkorde. Nu de praktijk van de Protestantse Kerk zich zo sterk ontwikkelt, zijn theologische reflectie en praktische aanpassingen wel nodig om ook in een volgende fase een goede bedding te kunnen bieden aan nieuwe kerkplekken. We geven daarbij - in de uiteindelijke nota - bewust ook aandacht aan theologische reflectie, omdat de uitdagingen niet alleen maar praktisch zijn. Tegelijk is een zeker pragmatisme onmisbaar. Het komt erop aan daar een goede balans in te vinden.

1.6 Leeswijzer

De uiteindelijke nota bestaat naar verwachting uit acht hoofdstukken, te beginnen met dit inleidende hoofdstuk. In het tweede hoofdstuk gaat het over de motivatie voor nieuwe kerkplekken. Hoofdstuk drie gaat over welke ecclesiologische essenties nodig zijn om te spreken van een kerkplek; wanneer is een *tiny house* geschikt om er permanent in te wonen? Daarna wordt in hoofdstuk vier gekeken naar wat bijdraagt aan een goed samenwerkingsklimaat tussen nieuwe en bestaande kerkplekken. In hoofdstuk vijf (lidmaatschap), zes (ambten en sacramenten) en zeven (bestuur en beheer) reflecteren we op belangrijke zaken voor ons kerk-zijn. Hoofdstuk acht is het afsluitende hoofdstuk.

Dit voorproefje bevat de complete concept-hoofdstukken één en twee. Van hoofdstuk drie tot en met acht treft u in dit document een voorlopige samenvatting, waarin vooral een aantal praktische opties wordt geschetst en de Bijbels-theologische reflectie nog erg bescheiden is.

Graag danken we Peter den Hoedt, Nadine van Hierden MA, dr. Marten van der Meulen, dr. Sake Stoppels en Anneke van der Velde MA voor hun bijdragen aan het eerdere onderzoek en aan dit rapport. Ook gaat onze dank uit naar drs. Nynke Dijkstra, mr. Jaap Broekhuizen, Karin Timmerman, dr. Sjaak van den Berg, Hugo Bulk, dr. Theo Hetteema, Hans Runherd en dr. mr. Klaas-Willem de Jong voor hun bijdragen. Zonder volledig te kunnen zijn, danken we tot slot de tientallen deelnemers aan de mini-seminars voor hun feedback en goede ideeën.

---

¹¹ Seminary of the URC and DRC, *Seminary: Manual for training congregations* (z.d.), p. 5.

¹² Bij een herziening van het onderwijs voor geestelijken is 'missie in een nieuwe context' een focus geworden, zie bijvoorbeeld: www.dur.ac.uk/resources/common.awards/INTRODUCTION.pdf.

¹³ The Archbishops Council, *Mission-shaped church: Church planting and fresh expressions of church in a changing context* (2004).

2. Mozaïek met een missionaire inzet

In dit hoofdstuk kijken we naar de motivatie en keuze voor het starten van nieuwe kerkplekken. Waarom zouden we ruimte en steun geven aan nieuwe vormen van kerk-zijn? Kunnen betrokkenen bij een nieuwe kerkplek niet naar een reguliere gemeente gaan? En waarom dan op deze manier, waardoor er zoveel diversiteit ontstaat?

Voordat we dieper ingaan op de verschillende vraagstukken en dilemma's rond nieuwe kerkplekken, is het belangrijk stil te staan bij het 'waarom' van nieuwe kerkplekken. We staan hier expliciet bij stil, omdat de kracht van onze motivatie bepalend zal zijn voor de vraag of we het op kunnen brengen een goede weg te vinden rond de knelpunten die er zijn.

2.1 Missionaire motivatie

De ruimte en steun voor nieuwe kerkplekken is terug te voeren op missionair verlangen: het verlangen dat meer Nederlanders het goede nieuws van Jezus Christus horen, ervaren, geloven en vormgeven in hun leven. Dat verlangen leeft al enige tijd in de Protestantse Kerk. In de eerste visienota van de Protestantse Kerk 'Leren leven van de verwondering' (2005) is dat al zichtbaar:

Wij verlangen ernaar dat er in Nederland een steeds groter wordende groep komt die het evangelie hoort en gelooft. Voor hen willen wij openstaan en kerk zijn. Ook willen wij ons nadrukkelijk gaan richten op die groepen mensen die wij met onze huidige manier van kerk-zijn niet bereiken.¹⁴

Dit missionaire verlangen is ook in de volgende visienota, uit 2012, terug te vinden:

Wat we 'om niet' hebben ontvangen, is bedoeld om 'om niet' door te vertellen. (...) De kerk wordt aan alle kanten uitgedaagd om te verantwoorden waar zij in gelooft. Vaagheden worden daarbij niet geaccepteerd. We zullen aan de allergie voor waarheid en overtuiging voorbij moeten komen. Niet omdat we zo zeker zijn van onze zaak, nooit twijfelen of op alles een antwoord hebben. Alsof dat de norm kan zijn. Maar omdat we geroepen zijn om te getuigen van wat ons door God geschonken is en bedoeld is voor alle mensen.¹⁵

Ook in de meest recente visienota Kerk 2025 (uit 2016) komt dit verlangen tot uitdrukking:

De kerk is een kerk die een zending heeft. Beter gezegd: God heeft een zending. Die is begonnen met de verkiezing en zending van Israël. Het doel ervan is het aanbreken van het koninkrijk van God in deze wereld. De kerk is ingeschakeld in deze zending. We zijn als kerk geroepen 'medewerkers van God' te zijn. Omdat het om Gods zending gaat, is deze zending gericht op de wereld. Omdat het om Gods zending gaat, komt deze niet tot rust voordat het rijk van God is aangebroken. Een naar binnen gekeerde kerk is 'van God los'.¹⁶

---

¹⁴ Protestantse Kerk, *Leren leven van de verwondering* (2005), p. 13.

¹⁵ Protestantse Kerk, *De hartslag van het leven* (2012), p. 21.

¹⁶ Protestantse Kerk, *Kerk 2025* (2016), p. 12.

De kerkorde laat geen misverstand bestaan over de missionaire roeping van de kerk. Daarbij wordt deze roeping niet gezien als een bijzaak, of iets dat uitbesteed kan worden aan een commissie. Zo staat in artikel X van de kerkorde:

De gemeente is vanwege haar missionaire opdracht, in heel haar bestaan gericht op getuigenis en dienst aan hen die het Evangelie niet kennen of daarvan vervreemd zijn, opdat ook zij delen in het heil in Jezus Christus.¹⁷

De missie van de kerk raakt aan heel haar bestaan. Als dat zo is, dan kunnen fundamentele onderdelen van onze kerk (zoals lidmaatschap, ambten en sacramenten) niet buiten de discussie gelaten worden. De missie van de kerk raakt ook aan deze zaken. De ruimte en steun voor nieuwe kerkplekken gaat terug op een missionaire motivatie: God zelf heeft de hele wereld op het oog. De vreugde van het evangelie wil gedeeld worden.

Als we het evangelie delen, wat delen we dan? Welk heil ervaren we zelf en gunnen we aan anderen? Dat heil is veelomvattend: herstel van de relatie met God door het verzoenende werk van Jezus Christus, de bevrijding en emancipatie van mensen in het hier en nu, uitzicht op een leven na de dood, de overwinning van het kwaad en de doorbreking van eenzaamheid door de gemeenschap van de kerk. Verschillende gemeenten leggen hierbij verschillende accenten. Het gesprek daarover kunnen we nu niet vormgeven. Wel is het belangrijk om lokaal - daar waar het evangelie vorm krijgt in een specifieke context - hierover met elkaar te spreken; daarvoor zijn ook goede, inhoudelijke aanzetten beschikbaar.¹⁸

“De ruimte en steun voor nieuwe kerkplekken gaat terug op een missionaire motivatie: God zelf heeft de hele wereld op het oog.”

Soms spelen bij nieuwe kerkplekken andere dan missionaire beweegredenen een rol. Soms leeft het verlangen dat nieuwe kerkplekken de bestaande gemeenten helpen vernieuwen en groeien: ‘meer mensen op zondag in de kerk’ of ‘meer mensen die giften geven’. Hoewel dit ‘bijvangst’ kan zijn, kan dat niet de primaire motivatie zijn. Want deze verlangens leiden tot een instrumentalisering van nieuwe kerkplekken, waarbij nieuwe kerkplekken er vooral zijn om bestaande gemeenten te versterken. Dat doet geen recht aan de mensen die er deel van zijn. Het delen van het evangelie staat voorop, niet de versterking van de kerkelijke organisatie. Sterker nog, Jezus lijkt te zeggen dat sterven nodig is voordat het evangelie vrucht kan dragen (Johannes 12:24-25). In de praktijk is de start van een nieuwe kerkplek zo’n grote opgave dat van de betrokken mensen - zeker als het vrijwilligers betreft - niet gevraagd kan worden ook structureel te werken aan versterking van het bestaande.

2.2 Slechts een deel van missionair werk

De Protestantse Kerk geeft op vele wijzen vorm aan missionair werk, niet alleen door het steunen van nieuwe kerkplekken. Zo zijn er ter ondersteuning van bestaande gemeenten vier missionaire ronden geweest, en de IZB biedt het Focustraject aan. Voor predikanten is er een tweejarige missionaire specialisatie. Ook steunt de Protestantse Kerk interkerkelijke missionaire initiatieven zoals de Passion en Kerkproeverij. Zonder volledig te kunnen zijn,

---

¹⁷ *Kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland* (juni 2018), artikel X lid 1.

¹⁸ Zie *Back to basics: Zeven cruciale vragen rond missionair kerk-zijn* van N. Dijkstra-Algra en S. Stoppels (2017), pp. 13-39. En *Als een kerk opnieuw begint* (2008) van G. Noort en anderen, pp. 215-227. Ook de vijf kenmerken van missionair werk van de Anglicaanse Kerk kunnen helpen bij een gebalanceerde benadering, zie www.anglicancommunion.org/mission/marks-of-mission.aspx.

noemen we tot slot dat via Kerk in Actie en de GZB missionair werk in het buitenland wordt gesteund. Missionair werk is breder dan het starten van nieuwe kerkplekken alleen.

Het starten van nieuwe kerkplekken krijgt in de Protestantse Kerk beleidsmatige aandacht vanaf 2005, mede omdat dan in de visienota wordt geconstateerd dat de bestaande manier van kerk-zijn heel wat mensen niet bereikt.¹⁹ Ook in de visienota van 2012 is dit verwoord:

Onze vormen kunnen anderen afstoten. Zonder dat we het doorhebben, sluiten we zo hele groepen mensen in onze samenleving buiten. We hebben de Geest hard nodig om ons te helpen kerk te zijn voor onze tijdgenoten, voor (leeftijds)groepen die verder van onze huidige kerkelijke cultuur af staan. Experimenten met nieuwe vormen van kerk zijn gewenst.²⁰

In het beleidsplan van de Dienstenorganisatie uit 2012 is dit voornemen doorvertaald naar de doelstelling honderd nieuwe pioniersplekken te laten ontstaan.²¹ Ook in de visienota Kerk 2025 is volop aandacht voor de missionaire taak van nieuwe kerkplekken. Deze nieuwe vormen van kerk-zijn richten zich op 'tijdgenoten die zich om wat voor reden dan ook niet bij bestaande gemeenschappen voegen'.²² Nieuwe kerkplekken zijn er vooral voor mensen die eerder niet veel met kerk en geloof hadden. Ze zijn er niet om leden van bestaande gemeenten, van de Protestantse Kerk of andere kerkgenootschappen, te trekken.

2.3 Waarom nieuwe vormen nodig zijn

Waarom zijn nieuwe vormen van kerk-zijn eigenlijk nodig? Waarom lukt het met bestaande vormen maar beperkt om de breedte van onze samenleving te bereiken? In Kerk 2025 is beschreven hoe onze context verandert. Ten minste vijf belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen laten zich gelden: de opkomst van de netwerksamenleving, secularisatie, individualisering, digitalisering en globalisering.²³ Zulke analyses zijn er ook van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) en anderen.²⁴

Eenduidig zijn veel van deze ontwikkelingen niet. Deze ontwikkelingen gaan soms samen op met verlangens die zich daar paradoxaal mee verhouden. Zo gaat de secularisering, met het bijbehorende gesloten en materialistische wereldbeeld, samen op met een verlangen om het innerlijk te voeden; cursussen rondom mindfulness, meditatie en het innerlijk vinden gretig aftrek. Bovendien is er een gevarieerd aanbod aan films en lectuur met een spirituele invalshoek.²⁵ Ook zien we soms mensen tegen de stroom in het christelijk geloof omarmen: van Memphis Depay en Justin Bieber tot Stephan Sanders. Een ander voorbeeld is dat de globalisering samen op gaat met een nieuwe hang naar het lokale en het nationale. Het laat zien dat grote maatschappelijke ontwikkelingen zelden eenduidig zijn, en zelden laten ze zich goed overzien op het moment dat ze zich voordoen.

---

¹⁹ *Leren leven van de verwondering*, p. 13.

²⁰ *De hartslag van het leven*, p. 21.

²¹ *Met hart en ziel: Beleidsplan 2013-2016 voor de dienstenorganisatie* (2012), p. 20.

²² *Kerk 2025*, p. 9.

²³ *Kerk 2025*, pp. 7-9.

²⁴ T. Bernts en J. Berghuijs, *God in Nederland* (2016); SCP, *Godsdienstige ontwikkelingen in Nederland* (2014); M. Moynagh, *Church for every context: An introduction to theology and practice* (2012), pp. 73-95; WRR, *Geloven in het publieke domein* (2006).

²⁵ Prof. dr. Govert Buijs in een lezing gehouden op 24 augustus 2016.

De samenleving verandert en het lukt de kerk met de bestaande vormen niet altijd om daarbij aan te sluiten. In de visienota Kerk 2025 worden heldere conclusies niet geschuwd:

In de protestantse traditie is nooit gezworen bij één vorm. Er is altijd openheid geweest voor 'tijd en omstandigheid' en een diep besef dat veel vormen niet heilig zijn. Ook met het oog op Kerk 2025 is verandering nodig. De huidige organisatie paste bij een cultuur die voor een groot deel voorbij is. Je zou dat een burgerlijke cultuur kunnen noemen. Door de vijf veranderingen is deze burgerlijke cultuur aan erosie onderhevig. De kerkelijke structuur zal daarom aangepast moeten worden.

Dit is waarom nieuwe vormen van kerk-zijn nodig zijn: door maatschappelijke ontwikkelingen volstaat niet meer wat we gewend waren om te doen. Ondanks dat het in veel gemeenten best goed gaat, bereiken we grote groepen in onze samenleving niet of nauwelijks. Om het in bedrijfsmatige termen uit te drukken: er is innovatie nodig. En om het in theologische termen uit te drukken: er zijn nieuwe contextualisaties van het evangelie nodig.²⁶ We moeten opnieuw ontdekken wat het betekent om kerk te zijn, om het evangelie als gemeenschap vorm te geven, in een samenleving die nu anders functioneert. Hoe geef je vorm aan een geloofsgemeenschap in een achterstandswijk? Wat betekent het evangelie voor iemand die werkt op de Zuidas in Amsterdam? En wat kan de kerk betekenen in een klein dorp waaruit de vitaliteit verdwijnt? Door een diversiteit aan kerkvormen kan de kerk als geheel aansluiten bij een samenleving die te divers is voor *one size fits all*.

“Door een diversiteit aan kerkvormen kan de kerk als geheel aansluiten bij een samenleving die te divers is voor *one size fits all*.”

Deze noodzaak blijkt ook uit onderzoek. In 2011 heeft de Protestantse Kerk onderzoek laten doen naar welke mensen bij de kerk betrokken zijn. Onderzoeksbureau Motivaction deelt alle Nederlanders in acht sociale milieus in, en uit onderzoek bleek dat zes van de acht sociale milieus niet of nauwelijks (meer) in de Protestantse Kerk te vinden zijn. Onze eigen statistieken laten ook zien dat het ons als kerk niet goed meer lukt om jongere generaties bij de kerk te betrekken: 52% van de belijdende leden is nu 65 jaar of ouder.²⁷ Tot slot wordt onze samenleving steeds multicultureler, terwijl onze gemeenten vaak 'wit' zijn.

Concluderend kunnen we stellen dat het ons als kerk niet goed meer lukt om de breedte van de Nederlandse bevolking te dienen. Dat noopt tot nieuwe stappen. Michael Herbst verwoordt het zo: “Hoe kunnen we, nu het tijdperk van de volkskerk voorbij is, zoveel mogelijk kansen bieden aan zoveel mogelijk mensen om het woord van Christus te horen?”²⁸

Er zijn indicaties dat nieuwe kerkplekken ons inderdaad helpen bij het ontwikkelen van een breder bereik. Zo bereikt circa een derde van de pioniersplekken een cultureel divers

---

²⁶ Het rapport *Mission Shaped Church* (p. xii) zegt daarover: “One of the central features of this report is the recognition that the changing nature of our missionary context requires a new inculturation of the gospel within our society. The theology and practice of inculturation or contextualization is well established in the world Church, but has received little attention for mission in the West.”

²⁷ *Statistische jaarbrief 2017*, p. 8.

²⁸ Vrij vertaald op basis van *Church planting in the secular west*, p. 237.

publiek. Het lukt nieuwe kerkplekken ook om jongere generaties te betrekken. Daarnaast blijkt de helft van de betrokkenen bij pioniersplekken verder niet kerkelijk actief te zijn.²⁹

Dat er nieuwe vormen van kerk-zijn ontstaan, betekent niet dat klassieke vormen geen waarde hebben. Integendeel, voor veel mensen bieden bestaande gemeenten waardevolle steun in hun leven en geloof. Daarom verdienen ook de bestaande vormen van kerk-zijn waardering en steun. Nieuwe vormen zijn er dan ook niet ter vervanging van bestaande vormen, maar als aanvulling daarop. Onze diverser wordende samenleving vraagt om een grotere diversiteit aan kerkvormen.

2.4 Kansen om te leren

Vanuit nieuwe kerkplekken komen allerlei vragen en knelpunten naar voren rond ons kerk-zijn, zo blijkt nu. Bij de bespreking daarvan is het goed om ons te realiseren dat dat waarschijnlijk niet zozeer ligt aan deze nieuwe kerkplekken. Veeleer zijn die vragen en knelpunten er omdat nieuwe kerkplekken inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen. Nieuwe kerkplekken houden ons namens de samenleving een spiegel voor. Het helpt dan niet om de spiegel te verwijten wat er in de spiegel zichtbaar is. Juist in de spanning zijn de lessen voor onze kerk verstopt.

Als we zonder meer zouden vasthouden aan bestaande regelgeving, dan lopen we ook het risico nieuwe wijn in oude zakken te doen (Lucas 5:37). Dat is niet goed voor de wijn, noch voor de zakken. Als we daarentegen goed luisteren naar de ervaringen van nieuwe plekken en voldoende ruimte bieden, kunnen we als kerk waardevolle lessen leren over hoe het evangelie in deze tijd gestalte kan krijgen in onze samenleving.

Tegelijk is het zaak om goed stil te staan bij wat we als kerk willen bewaren, om - met een ander spreekwoord - te zorgen dat er niet te veel water bij de wijn gaat. Het evangelie is soms ook een 'tegenover'. Het is niet wijs om elke culturele ontwikkeling zonder meer te omarmen. Van ons wordt wijsheid gevraagd om tot goede afwegingen te komen.

---

²⁹ *Op hoop van zegen*, p. 8.

3. Essenties van kerk-zijn

Een deel van de nieuwe vormen van kerk-zijn groeit in de loop van jaren toe naar zelfstandigheid. In de kerkorde is er echter nog geen vorm die zowel een lichtere organisatiegraad als voldoende zelfstandigheid mogelijk maakt. Hoe kunnen we deze plekken in de toekomst een goed onderdak bieden binnen onze kerk? Wat is het minimum waaraan voldaan moet worden om volwaardig en zelfstandig mee te doen?

Wat maakt een kerk een kerk? In de visienota 'De hartslag van het leven' (2012) opent het hoofdstuk over nieuwe vormen van kerk-zijn als volgt:

Wat is een kerk? Jezus heeft gezegd: 'Waar twee of drie in mijn naam bij elkaar zijn, ben Ik zelf in hun midden.' Twee of drie zijn kennelijk al genoeg voor een kerk. Beslissend is dat Jezus in hun midden is. Hij maakt dat het om een kerk gaat en niet zomaar om een vereniging van gelijkgezinden. In plaats van twee of drie kunnen het er ook twintig of dertig zijn, tweehonderd of driehonderd. Hoe meer zielen, hoe meer vreugd. Wezenlijk blijft dat de Heer in hun midden is. Hij kan dat overal zijn. Hij is dat ook overal: in reguliere kerkdiensten, op straat, op internetsites, in kamers, op de meest onverwachte plaatsen.³⁰

In Kerk 2025 wordt de vraag naar de essentie van kerk-zijn ook geagendeerd:

Een belangrijke vraag is wat plaatselijk nodig is om gemeente te zijn. Gegeven het feit dat de vergaderdruk en de organisatiegraad eerder te hoog dan te laag zijn, is het de kunst om een minimale structuur te vinden die nodig is om het evangelie te horen, te delen, een geloofsgemeenschap te zijn en getuige te zijn van God in deze wereld. (...) Met name als het gaat om pioniersplekken moet ervoor gewaakt worden om deze op te zadelen met regels die niet passen in een nieuwe situatie.

3.1 Kerk-zijn volgens de kerkorde

Hoewel theologisch het minimum bescheiden kan zijn ('twee of drie in mijn naam bijeen') is er praktisch vaak meer nodig. En ook theologisch valt er meer over te zeggen dan uit de tekst in Matteüs 18:20 blijkt. In de huidige kerkorde is - mede op basis van theologische overtuigingen - getracht te formuleren wat belangrijk en nodig is voor het kerk-zijn.

Volgens ordinantie 2-1 is een gemeente 'de gemeenschap die, geroepen tot eenheid, getuigenis en dienst, samenkomt rondom Woord en sacramenten'. Het gaat om mensen (de gemeenschap) die samenkomen rond de Bijbel (het Woord) en rond doop en avondmaal (sacramenten). Samen geven deze mensen vorm aan de pastorale, diaconale, oecumenische en missionaire roeping van de kerk. Daarnaast moeten er leden zijn die in het ledenregister zijn opgenomen. Ook zijn er drie bestuurlijke organen vereist: de kerkenraad, het college van kerkrentmeesters en het college van diakenen. Een predikant is ook vereist, voor minimaal 33%, onder andere voor de verkondiging van het Woord en de bediening van doop en avondmaal.³¹ Tot slot zijn in de kerkorde aanvullende eisen opgenomen om de

³⁰ *De hartslag van het leven*, p. 19.

³¹ Zie ordinantie 3-17-1.

kwaliteit te waarborgen, zoals opleidingseisen voor musici en predikanten, en eisen rond kerkbeheer. Het type gemeente dat zo geschetst wordt, is in onze kerkorde de norm.

In de kerkorde zijn ook enkele andere gemeentevormen opgenomen, zoals een 'missionaire gemeente' of een 'huishgemeente', maar deze worden gedefinieerd op basis van deficiënties (tekorten) ten opzichte van de norm.³² Deze gemeentevormen hebben ook geen eigen rechtspersoon en vallen onder het bestuur van een naburige gemeente (of een classis). Een uitzondering vormt de buitengewone gemeente; deze kan een rechtspersoon en zelfbestuur krijgen. Wel moeten uitzonderingen op de standaardvoorwaarden bedongen worden bij de generale synode. Deze procedure is complex en vraagt om een individuele benadering per kerkplek, en dat is in de praktijk lastig werkbaar. Ter illustratie is tijdens de synode de aanvraag voor een 'buitengewone gemeente' van BOEI 90 beschikbaar.³³

Voor nieuwe kerkplekken is er behoefte aan een organisatievorm die mogelijkheden biedt om ook in het maatschappelijk verkeer op te treden. Een rechtspersoonlijkheid is nodig, want zonder dat is het niet mogelijk om bijvoorbeeld een ruimte te huren of een bankrekening te openen. Als het lukt om dit goed en licht vorm te geven, zal het voor nieuwe kerkplekken minder vaak nodig zijn om gebruik te maken van stichtingen naar burgerlijk recht.

3.2 Essenties van kerk-zijn

De beweging *back to basics* die we vanwege Kerk 2025 maken, brengt ons bij de spannende vraag wanneer de kern is bereikt van wat er nodig is om in institutionele zin van een gemeente of kerkplek te kunnen spreken. Is een willekeurige Bijbelgroep, een diaconaal inloophuis of een kliederkerk automatisch ook een kerkplek? Of is er meer nodig?

Het onderzoek onder nieuwe kerkplekken laat zien dat de meningen hierover uiteenlopen. Zo vindt 56% lidmaatschap niet noodzakelijk (en 40% wel). 65% vindt dat ouderlingen en diakenen niet noodzakelijkerwijs aanwezig moeten zijn (terwijl 32% dat wel vindt). Ook vindt 75% een predikant niet noodzakelijk (en 20% wel). Doop en avondmaal worden wel breed gezien als een essentie van kerk-zijn (zo stelt 76% van de respondenten).

“De basis is een presbyteriaal-synodale kerkvisie. Wat ons betreft is ‘verbinding’ bij die kerkvisie het sleutelwoord.”

De vraag naar de essenties van kerk-zijn is historisch gezien vaker gesteld. Daarom zal in de uiteindelijke nota, die in december verschijnt, worden ingegaan op een aantal kerkvisies (episcopaal, congregationalistisch, presbyteriaal-synodaal). Dan wordt ook stilgestaan bij de *notae ecclesiae* (eenheid, heiligheid, katholiciteit en apostoliciteit) en of die bruikbaar zijn om de essenties van kerk-zijn te bepalen. Zonder veel toelichting geven we een voorlopige schets van de essenties waar nu aan gedacht wordt. De basis is een presbyteriaal-synodale kerkvisie. Wat ons betreft is 'verbinding' bij die kerkvisie het sleutelwoord. Het gaat dan niet alleen om de verbinding lokaal, tussen mensen onderling, maar ook om een niet-vrijblijvende verbinding met andere gemeenten, zonder dat sprake is van hiërarchische verhoudingen. Binnen de presbyteriaal-synodale kerkvisie is er ook veel ruimte voor autonomie; de eigen

---

³² Ordinantie 2-5-6: 'Een missionaire gemeente is een (wijk)gemeente in wording die gevormd wordt met het oog op missionaire arbeid en die niet voldoet aan de in artikel 8 genoemde voorwaarden voor de vorming van een nieuwe gemeente.'

³³ In afwachting van de uitkomsten van dit proces is besloten deze nu niet in te dienen bij de synode.

ruimte van een kerkplek wordt niet al te veel ingeperkt. Verbinding met de Protestantse Kerk biedt kerkplekken (nieuwe en bestaande) steun bij crises, zorgvuldigheid bij conflicten, waarborgen tegen sektarisme, en kracht vanwege de samenwerking en kennisuitwisseling.

De hierna genoemde essenties hebben zowel een zekere breedte als ook een behoorlijke mate van concreetheid. Een minder concrete benadering zou tot veel interpretatieverschillen en debat leiden. Tegelijk moeten de essenties niet zo concreet zijn dat nog maar één vorm mogelijk is. Dan is er geen ruimte voor kerkplekken om goed aan te sluiten bij hun context. We stellen voor dat een zelfstandige kerkplek in ieder geval de volgende zaken omvat:

- a. Een groep mensen die wil leven uit Gods genade in Jezus Christus,
- b. en regelmatig in het openbaar samenkomt rond Woord en sacramenten,³⁴
- c. en die samen een doorgaande geloofsgemeenschap wil vormen³⁵
- d. die zich missionair en diaconaal inzet voor de wereld, te beginnen bij de eigen context,
- e. bestaande uit tenminste tien volwassenen die hun gaven inzetten voor de kerkplek,³⁶
- f. onder leiding van een kerkplekraad met tenminste drie leden van de Protestantse Kerk die ook een kerkelijk ambt bekleden,³⁷
- g. en met in de kerkplekraad tenminste één (geordineerd?) drager van het ambt van Woord en sacramenten,³⁸
- h. en in verbondenheid met de kerk als groter geheel, in het bijzonder de Protestantse Kerk, door in ieder geval jaarlijks mee te doen in een orde voor nieuwe kerkplekken en te werken aan goede relaties met naburige gemeenten,
- i. die zelf de verantwoordelijkheid op zich neemt voor het beleid en de financiën,³⁹
- j. en die meewerkt aan enig toezicht en aan de behandeling van klachten en conflicten door een daarvoor aangewezen orgaan van de Protestantse Kerk.

Verschillende punten uit deze essenties worden toegelicht in de hoofdstukken hierna. Het is goed om op te merken dat deze ecclesiologische essenties dicht bij de romeinse artikelen (de basisbeginselen in de kerkorde) blijven. Tegelijk vervallen voor nieuwe kerkplekken veel regels die op reguliere gemeenten van toepassing zijn. Zo hoeven er geen drie bestuurlijke organen te worden ingericht en speelt ledenregistratie alleen voor drie leidinggevenden een rol. Er ontstaat een 'regelarme zone'. Het gaat bij deze essenties wel over een minimum, niet over het maximum. In veel gevallen is het wenselijk dat het kerk-zijn méér vorm krijgt! Maar het 'hoe' daarvan wordt verder overgelaten aan de lokale inzichten.

---

³⁴ Met 'openbaar' bedoelen we dat bijeenkomsten geen besloten bijeenkomsten zijn voor ingewijden. Ook speelt de Bijbel een centrale rol, en doop en avondmaal worden bediend.

³⁵ De kerkplek wil op lange termijn blijven functioneren, niet bijvoorbeeld slechts enkele maanden.

³⁶ Over het genoemde aantal (tien) kan discussie zijn, maar dat geldt voor elk aantal. Een tiental sluit losjes aan bij de Joodse traditie van de 'minjan' en het lijkt praktisch een redelijk uitgangspunt te zijn.

³⁷ Er is helderheid nodig over wie de leiding heeft en verantwoordelijk is. Deze leiding berust bij een zogenoemde 'kerkplekraad'. Er wordt vanuit de protestantse traditie gekozen voor meervoudig leiderschap, want het mag niet zo zijn dat één persoon eindverantwoordelijk of 'de baas' is. Gezien wat gebruikelijk is in het maatschappelijk verkeer bestaat deze raad uit tenminste drie personen (bij stichtingen: voorzitter, secretaris en penningmeester). Om ook in formele zin de verbondenheid met de Protestantse Kerk te borgen dienen minstens drie mensen lid en ambtsdrager te zijn.

³⁸ Omdat Woord en sacramenten essenties zijn, is er iemand binnen de gemeenschap nodig die deze kan bedienen. Dat kan nu zowel een predikant als een ouderling zijn (conform ordinantie 2-6-1).

³⁹ Dat men zelf verantwoordelijkheid kan dragen voor een goed beheer van de financiën sluit niet uit dat financiële steun ontvangen wordt. Mocht die steun stoppen, dan neemt de kerkplek zelf initiatief om tot een sluitende begroting te komen, bijvoorbeeld door vermindering van de kosten.

Nu u door Christus zozeer bemoedigd wordt en liefdevol getroost,
nu er onder u zo'n grote verbondenheid met de Geest is,
zo veel ontferming en medelijden,
maak mij dan volmaakt gelukkig door eensgezind te zijn,
één in liefde, één in streven, één van geest.

Handel niet uit geldingsdrang of eigenwaan,

maar acht in alle bescheidenheid de ander belangrijker dan uzelf.

Heb niet alleen uw eigen belangen voor ogen, maar ook die van de ander.

Laat onder u de gezindheid heersen die Christus Jezus had.

Filippenzen 2:1-6

4. Diversiteit en samenwerking

Waar op de ene plek harmonieus wordt samengewerkt rond nieuwe kerkplekken, ontstaan op een andere plek continu conflicten. En dat terwijl dezelfde regels van toepassing zijn. Dat illustreert dat voor goede samenwerking méér nodig is dan passende regelgeving. Dat ‘meer’ duiden we als ‘het samenwerkingsklimaat’.

Als het gaat over ‘het samenwerkingsklimaat’, dan gaat het over culturele, emotionele en spirituele factoren die bijdragen aan goede relaties tussen bestaande en nieuwe kerkplekken. Samenwerken met mensen die je kent en zich hetzelfde gedragen, is makkelijker dan samenwerken met mensen die dingen anders doen. Daarom is het uitdagend dat de diversiteit in onze kerk verder groeit. Tussen bestaande gemeenten zijn er al heel wat verschillen. Door nieuwe kerkplekken ontstaat een nog grotere variatie.

4.1 In de praktijk

Uit het onderzoek onder nieuwe kerkplekken blijkt dat goede relaties tussen bestaande en nieuwe kerkplekken niet vanzelfsprekend zijn. Zo geeft ruim 40% aan dat er spanningen zijn en stelt ruim 30% dat de relaties niet harmonieus zijn.⁴⁰ Als er open gevraagd wordt naar knelpunten, dan noemt 20% dat er gevoelens van concurrentie spelen.⁴¹ Wat betreft gevoelens van concurrentie werd tijdens de mini-seminars in september 2018 overigens opgemerkt dat concurrentie niet alleen maar slecht is: het brengt mensen ertoe het eigen functioneren onder de loep te nemen, het draagt vaak bij aan betere kwaliteit en innovatie. Concurrentie kan ook een vorm van samenwerking zijn.

Het is niet alleen kommer en kwel wat betreft de samenwerking. Want ruim 90% van de respondenten ziet nieuwe kerkplekken als een waardevolle toevoeging naast bestaande gemeenten. En bijna twee derde van de respondenten geeft aan dat bestaande gemeenten leren van nieuwe kerkplekken. In 60% van de gevallen is er sprake van harmonieuze relaties tussen nieuwe en bestaande kerkplekken.

4.2 Spanningen in de Bijbel

Dat er spanningen zijn rond nieuwe kerkplekken is niet nieuw. Dat was in het Nieuwe Testament niet anders. We lezen in Handelingen 10 dat Petrus op bezoek gaat bij Cornelius en zijn familie en vrienden. Deze groep komt tot geloof, maar Petrus heeft ze, vanwege een visioen, niet opgedragen om zich aan de Joodse spijswetten te houden. Dat levert een stevige confrontatie op als Petrus zich meldt in Jeruzalem (Handelingen 11). Ook in Handelingen 15 loopt de spanning hoog op naar aanleiding van ontwikkelingen bij nieuwe kerkplekken. Er barst een heftige woordenstrijd los over de vraag aan welke regels nieuwe kerkplekken wel en niet moeten voldoen. De conclusie is dat ‘is besloten deze mensen geen andere verplichtingen op te leggen dan wat strikt noodzakelijk is’. Uiteindelijk lukt het om de relatie tussen het ‘hoofdkwartier’ in Jeruzalem en nieuwe kerkplekken goed te houden; we lezen later hoe een klimaat is ontstaan waarin kerkplekken voor elkaar collecteren.⁴²

---

⁴⁰ *Over speelruimte en spanning*, pp. 33-34.

⁴¹ *Over speelruimte en spanning*, p. 12.

⁴² Zo collecteert de gemeente in Korinte later voor de gemeente in Jeruzalem (2 Korintiërs 8). En zie ook het einde van Romeinen 15, waar gesproken wordt over collecten in Macedonië en Achaje.

Pioniers zijn namens onze kerk eropuit gegaan, en er zijn nieuwe geloofsgemeenschappen ontstaan. Deze functioneren anders dan we gewend zijn. Nu daarover verslag is uitgebracht zoeken we, luisterend naar de Geest, naar nieuwe wegen. Confrontaties en discussies horen erbij. We hoeven die conflicten niet te vermijden, lokaal niet en landelijk niet. Om ze constructief te houden is het wel belangrijk de eenheid in Christus voor ogen te houden (zie bijvoorbeeld 1 Korintiërs 12 en Galaten 3:27-28) en elkaar daarin te erkennen.

Diversiteit is onmisbaar om de lengte en de breedte, de hoogte en de diepte van Gods liefde te kunnen begrijpen (Efeziërs 3:14-19). Tegelijk vraagt diversiteit om focus, een focus op Christus. Als we in onze kerk ruimte geven aan diversiteit, dan is dat omdat deze zich door de Geest ontvouwt vanuit Gods liefde in Christus.

4.3 Praktische bouwstenen

Het laten groeien van eenheid en een goed samenwerkingsklimaat kost tijd, veel tijd. Bij het onderzoek onder nieuwe kerkplekken vonden we dat er vaker sprake was van een positief samenwerkingsklimaat op plekken waar al tien jaar gepionierd werd dan op plekken waar dat nog maar twee jaar gaande is. Ook voor de kerk als geheel zal gelden dat het tijd kost.

Tegelijk zoeken we ook nu al naar praktische wegen. Welke stappen kunnen we zetten om bij te dragen aan een goed samenwerkingsklimaat? Ontmoeting is daarbij het kernwoord. Enkele concrete gedachten hierbij:

Informele contacten

Uit het onderzoek lijkt naar voren te komen dat vooral informele contacten veel bijdragen aan een goede verstandhouding tussen bestaande en nieuwe kerkplekken. Het gaat dan om samen koffie drinken, samen eten, elkaar toevallig op het schoolplein spreken of samen borrelen en bitterballen eten. Het zijn vaak niet de vergaderingen en grootse gezamenlijke activiteiten die het verschil maken, maar de informele momenten.⁴³

Ontmoeting organiseren

Lokaal, regionaal (in de ringen en vanuit de classis) en landelijk (vanuit de synode en de dienstenorganisatie) kan proactief gewerkt worden aan ontmoeting. Want ontmoetingen ontstaan meestal niet vanzelf. Het is daarbij belangrijk dat mensen kunnen benoemen hoe ze zich voelen, dat er ruimte is om te 'ademen'.

Formele verbinders

In Handelingen lezen we dat Barnabas, Paulus, Judas, Johannes Marcus en Silas eropuit worden gezonden om de relatie te leggen tussen de 'bestaande kerkplek' in Jeruzalem en de nieuwe kerkplekken in Antiochië, Cilicië, Syrië en Cyprus. Deze mensen spelen een belangrijke rol. Stefan Paas stelt dat de relaties tussen de pioniers en 'de machtscentra' kwetsbare schakels zijn.⁴⁴ Deze relaties zijn wel van groot belang, er zijn verbinders nodig.

Dit roept de vraag op of binnen de Protestantse Kerk voldoende verbinders actief zijn. In de eerste jaren van een pioniersplek spelen pionierbegeleiders een belangrijke rol. Maar hoe krijgt dat vorm na de ondersteuningsperiode van een pioniersplek? En hoe werkt dat bij andere nieuwe vormen van kerk-zijn? Kunnen de classispredikanten hier een rol hebben?

---

⁴³ *Over speelruimte en spanning*, p. 15.

⁴⁴ *Church planting in the secular west*, p. 239.

Professionals op twee benen

Niet alle nieuwe kerkplekken zetten betaalde professionals in. Maar waar ze worden ingezet, kunnen ze bijdragen aan een goed samenwerkingsklimaat, vooral als een werker zowel voor een bestaande als een nieuwe kerkplek werkt.⁴⁵ Een professional kan dan in beide gemeenschappen bouwen aan relaties en vertrouwen. Een vrijwilliger heeft vaak veel minder tijd om deze contacten warm te houden. Echter, zo'n brugfunctie vraagt bijzonder veel van mensen, zowel psychologisch (meerdere belangen dienen) als praktisch qua *time management*.

Predikanten die verbinden

Niet alleen predikanten die actief zijn als pionier kunnen bijdragen aan de samenwerking. Ook gemeentepredikanten en kerkelijk werkers hebben veel invloed, doordat ze relatief veel tijd beschikbaar hebben voor kerkelijk werk. De praktijk laat zien dat als een predikant of kerkelijk werker negatief staat tegenover nieuwe kerkplekken, het lastig wordt om nieuwe kerkplekken te starten. Het belemmert ook goede verhoudingen. Als we willen bouwen aan een goed samenwerkingsklimaat, dan gaat dat niet zonder onze predikanten. Via scholing en *exposure* kunnen predikanten daarvoor nog beter in positie komen. Dit geldt zowel tijdens de opleiding van beginnende predikanten als bij de nascholing.

Toerusting van vrijwilligers

Niet alleen betaalde professionals, ook vrijwilligers kunnen enorm bijdragen aan een goed samenwerkingsklimaat. Vrijwilligers kunnen, zoals eerder genoemd, in informele contacten investeren en ze kunnen ontmoetingen te organiseren. Het bewust werken aan informele relaties en ontmoeting kan meer aandacht krijgen bij bijvoorbeeld de training van pioniersteams. Ook bij andere nieuwe vormen van kerk-zijn kan dit thema aandacht krijgen in de toerusting die online en via trainingen geboden wordt.

---

⁴⁵ *Over speelruimte en spanning*, p. 15.

5. Lidmaatschap in een netwerksamenleving

Bij veel nieuwe kerkplekken is nu geen sprake van lidmaatschap. De verbinding krijgt op andere manieren vorm: via WhatsApp-groepen, een spreadsheet, mailinglijsten of gewoon door elkaar op te zoeken. Dit terwijl in veel bestaande kerkplekken en in de kerkorde formeel lidmaatschap een belangrijk gegeven is. Hoe gaan we hiermee om?

Met lidmaatschap bedoelen we een langdurige en geregistreerde verbinding tussen een persoon en een organisatie. Bij nieuwe kerkplekken zien we een 'fluïdisering' van lidmaatschap. Overigens zien we deze ontwikkeling ook bij veel bestaande kerkplekken. We bewegen van een samenleving met vaste, georganiseerde instituten naar een netwerksamenleving met los-vaste verbanden. Ook in Kerk 2025 komt dit aan de orde (p. 7).

5.1 In de praktijk

Uit het onderzoek blijkt dat nieuwe kerkplekken vaak pragmatisch met lidmaatschap omgaan: mensen bedenken oplossingen die passen bij hun eigen context en gemeenschap. Uit het onderzoek blijkt dat 56% van de respondenten vindt dat een nieuwe vorm van kerk-zijn zonder lidmaatschap kan functioneren. 40% vindt lidmaatschap wél nodig. In de praktijk zijn mensen die nu lid worden van een nieuwe kerkplek niet altijd automatisch lid van de Protestantse Kerk als geheel.

Tijdens het onderzoek bleek dat een andere invulling van betrokkenheid ook goed kan werken. Zo zei iemand vanuit een bestaande gemeente: "Je zou willen dat wij net zo'n warme relatie hebben met iedereen in onze kaartenbak als zij dat hebben met mensen uit hun Excel-bestand!" Nieuwe kerkplekken die al wat ouder zijn voelen vaker de behoefte om het lidmaatschap te formaliseren, omwille van de duidelijkheid en de fondsenwerving.

Tijdens de mini-seminars werd de kritische vraag gesteld wie er nu eigenlijk gediend is bij lidmaatschap: de organisatie van de kerk of de lidmaat?

5.2 Lidmaatschap in de samenleving

De Duitse socioloog Zygmunt Bauman stelt dat sociale vormen niet meer langdurig hun vorm behouden.⁴⁶ Volgens de Britse sociologe Grace Davie zijn kerken onderdeel van een 'brede sociale revolutie'. Kerken kunnen - net als andere maatschappelijke organisaties - niet meer rekenen op de vanzelfsprekende betrokkenheid van mensen.⁴⁷ Voor lidmaatschap betekent deze ontwikkeling dat het lastiger wordt om de betrokkenheid bij een organisatie in één uniform model te vatten. Hoewel over lidmaatschap veel scepsis klinkt, verscheen in 2014 ook een publicatie van het SCP die een ander beeld geeft. Die publicatie laat zien dat de bereidheid om lid te worden van grotere organisaties na het jaar 2000 stabiliseerde of licht afnam. Van een totale crisis lijkt geen sprake. Door actieve werving en organisatorische vernieuwing is het mogelijk om te groeien.⁴⁸

---

⁴⁶ Z. Bauman. *Liquid Modernity* (2000).

⁴⁷ G. Davie, "Praying alone? Church-going in Britain and social capital: A reply to Steve Bruce". *Journal of Contemporary Religion*, vol. 17, nr. 3, oktober 2002, p. 330.

⁴⁸ Sociaal en Cultureel Planbureau, *Verenigd in verandering: Grote maatschappelijke organisaties en ontwikkelingen in de Nederlandse civil society* (2014), p. 10.

5.3 Lidmaatschap in de Bijbel

Als het Joodse volk ontstaat, groeit er behoefte om te onderscheiden wie bij het verbond horen. De besnijdenis is het uiterlijke kenmerk om vast te stellen welke mannen erbij horen en welke niet. In het Nieuwe Testament kantelt het beeld. Het gaat niet meer om een volk, maar om de gemeente. Niet langer staan geboorte en afstamming centraal, maar het geloof en de doop (Galaten 3). In het Nieuwe Testament treffen we geen lidmaatschapsregisters, mogelijk omdat het gaat om jonge gemeenten. Wel wordt veel belang gehecht aan de onderlinge zorg in de gemeente. Paulus gebruikt voor de gemeente het beeld van het lichaam (1 Korintiërs 12). Alle bestaande sociale 'indelingscriteria' voldoen niet meer. Door geloof, zichtbaar in de ene doop, kan iedereen - slaaf of meester - deel van de gemeente worden. Alle leden zijn even waardevol.

5.4 Lidmaatschap in de kerkorde

In de kerkorde is de doop een noodzakelijke voorwaarde voor inlijving in de gemeenschap. De inschrijving in een ledenregister volgt automatisch op de doop. Vanaf 1 mei 2018 worden in de kerkorde verschillende vormen van betrokkenheid bij de gemeente onderscheiden. In ordinantie 2-2-1 worden leden, gastleden, niet-gedoopten en vrienden genoemd. Aan het lidmaatschap zijn in de gemeenten veel zaken verbonden, zoals het recht om gehoord te worden voordat de kerkenraad beslist, het verkiezen van de ambtsdragers, het opzicht over belijdenis en wandel, enzovoort.

5.5 Praktische handelingsperspectieven

Wat betreft het omgaan met lidmaatschap bij nieuwe kerkplekken zijn er in ieder geval drie mogelijkheden. We zetten die drie mogelijkheden hier kort op een rij:

1. Lidmaatschap totaal niet verplicht

Bij deze optie kan de Bijbelse oproep om zich met elkaar te verbinden ook op andere manieren vorm krijgen. Deze optie staat wel op gespannen voet met de Romeinse artikelen. Ook is er het risico dat niemand in een nieuwe kerkplek, ook de leiding niet, persoonlijk aanspreekbaar is op een verbinding met de landelijke Protestantse Kerk. Het uit elkaar groeien van de kerkplek en de Protestantse Kerk is dan een risico.

2. Lidmaatschap als norm blijven hanteren

Ook kan gesteld worden dat de kerkorde nu al veel ruimte biedt voor verschillende vormen van betrokkenheid (zoals vrienden). Dat zou moeten volstaan voor nieuwe kerkplekken. Bovendien: lidmaatschap biedt ook veiligheid, omdat leden scherper aan te spreken zijn op bijvoorbeeld seksueel grensoverschrijdend gedrag (tucht). De vraag is dan wel of het zo moet blijven dat lidmaatschap noodzakelijkerwijs volgt op de doop. Verbinden we een geloofskeuze dan niet al te nauw aan een bepaalde organisatorische vorm?

3. Een bescheiden minimum aan lidmaatschap

Bij de derde optie wordt, als tussenweg, een minimum aan formele verbinding met de Protestantse Kerk gevraagd, als een waarborg. Van nieuwe kerkplekken wordt dan gevraagd in ieder geval drie mensen in de kerkplekraad aan te stellen die lid zijn van de Protestantse Kerk. Hoewel deze benadering veel ruimte biedt, mag dat niet leiden tot een bagatellisering van het belang van de doop; die is en blijft fundamenteel.

6. Ambten en sacramenten

Nieuwe kerkplekken staan bepaald niet te springen om ouderlingen, diakenen en predikanten aan te stellen. Een zesjarige academische opleiding is nu ook niet vereist voor mensen die voorgaan bij nieuwe kerkplekken. Bij de bestaande gemeenten ligt dat anders. Fundamentele bezinning hierop heeft nog niet plaatsgevonden.

Het Nieuwe Testament bevat geen blauwdruk voor de organisatie van de kerk. In onze kerk hebben we gekozen voor een drievoudig ambt. In de gereformeerde kerken van Schotland, Zwitserland en Hongarije heeft het ambt op andere manieren vorm gekregen. Ook het vierde ambt dat Calvijn voor ogen had, dat van leraar der kerk, heeft geen plek gekregen binnen onze ambten. In de loop van de geschiedenis is telkens gezocht naar passende vormen van leiderschap. Ambten - in welke vorm dan ook - zijn vanaf de vroege kerk wel herkenbaar, in 1 Timoteüs 3 bijvoorbeeld. Ambtsdragers zijn geroepen om de geloofsgemeenschap te oriënteren op Christus en op de weg die hij wijst. Daarnaast staat het ambt voor apostoliciteit en voor de eenheid van de gemeente.

6.1 In de praktijk

Uit het praktijkonderzoek rond nieuwe kerkplekken blijkt dat ambten niet als noodzakelijk worden gezien. Zo is slechts 32% het eens met de stelling 'Elke nieuwe vorm van kerk-zijn moet ouderlingen en diakenen hebben'. En slechts 20% is het eens met de stelling 'Bij elke nieuwe kerkplek moet een predikant actief zijn'. Ook vindt 75% het goed als niet-theologen voorgaan bij nieuwe kerkplekken. Uit het onderzoek blijkt ook dat velen wél waarde hechten aan de inhoudelijke betekenis van het ambt, maar dat men niet lovend is over de uitwerking. Op dit moment kunnen niet-theologen voorgaan en sacramenten bedienen bij een pioniersplek.⁴⁹ Een ruime meerderheid van de respondenten (70%) is een voorstander van supervisie en meer basale theologische scholing voor deze niet-theologen.⁵⁰

6.2 De ambten en de plaats van de predikant

Om de breedte van het speelveld in kaart te brengen, beginnen we met twee uitersten:

- De eerste positie is de diskwalificatie van het ambt. Nieuwe kerkplekken zijn dan ambteloze plekken waar afscheid wordt genomen van klassieke patronen en structuren. Uiteraard is er ook hier leiderschap, maar op een andere wijze.
- De andere uiterste positie is het vasthouden aan de drie ambten van onze kerk. Het uitgangspunt is dan dat wat vroeger heeft gewerkt, ook nu nodig is. De predikant, de diaken en de ouderling krijgen dan een stevige plek bij nieuwe gestalten van de kerk.

De eerste positie past niet goed binnen onze presbyteriale-synodale kerktraditie en plaatst nieuwe kerkplekken buiten de oecumenische relaties. De tweede positie staat erg ver af van de overtuigingen en praktijk van nieuwe kerkplekken. Ook zijn er vragen te stellen of de huidige ambtenstructuur van de Protestantse Kerk de enige Bijbels verantwoorde is.⁵¹ De vraag is welke weg wij kunnen gaan. We poneren een aantal stellingen en lichten deze toe.

---

⁴⁹ Op basis van een besluit van de synode in april 2014 en op basis van wat nu ordinantie 2-6-1 is. Hieraan zijn voorwaarden verbonden, zoals een training, bevestiging in het ambt en supervisie.

⁵⁰ *Over speelruimte en spanning*, p. 21.

⁵¹ Zie ook C. Graafland, *Gedachten over het ambt* (1999), p. 332.

Elke geloofsgemeenschap heeft het ambt nodig

Een gezonde geloofsgemeenschap weet dat de kerk ten diepste iets anders is dan een vereniging of stichting. Haar bron ligt buiten haarzelf, het heil komt niet op uit haar midden. De gemeente is niet van zichzelf maar van Christus. Dat vraagt om leiders die vanuit dat besef leven en dat besef ook levend willen houden, en van daaruit zoeken naar goed beleid.

De vorm van het ambt is variabel

In verschillende kerken en door de loop der eeuwen heeft het ambt diverse vormen gekregen. Dit heeft te maken met het ontbreken van een eenduidige ambtenstructuur in het Nieuwe Testament. We moeten dan ook kritisch zijn ten opzichte van dwingende kerkelijke leiderschapsmodellen. Contextualisering is een sleutelwoord.

Het ambt is altijd ingebed in een collectief

Het ambt is nooit een solovoorstelling: pas samen met alle heiligen kunnen we de meerdimensionale liefde van Christus leren kennen (Efeziërs 3:18). Ook past enkelvoudig leiderschap niet goed bij de presbyteriaal-synodale kerkvisie van de Protestantse Kerk.

6.3 De positie van de predikant

Binnen de Protestantse Kerk is een zesjarige academische opleiding voor het ambt van predikant gangbaar. Het onderzoek wijst er echter op dat zo'n omvangrijke opleiding niet principieel noodzakelijk wordt geacht. Het is in de context van nieuwe kerkplekken ook praktisch niet altijd haalbaar. De praktische haalbaarheid wordt beperkt door twee zaken. In de eerste plaats is het voor kleine kerkplekken vaak niet mogelijk om iemand die zoveel in een studie heeft geïnvesteerd aan te trekken als predikant, mede vanwege het bijpassende salarisoniveau. In de tweede plaats stellen kenners zoals prof. Stefan Paas dat voor het starten van nieuwe kerkplekken andere kwaliteiten nodig zijn dan voor het volgen van een academische studie. Als een academische opleiding voor nieuwe kerkplekken als een eis gaat gelden, zet dat ook veel bewezen goede pioniers buitenspel. De praktijk van nieuwe kerkplekken dwingt ons dus om opnieuw over het predikantschap na te denken.

6.4 Praktische handelingsperspectieven

Ruimte voor vernieuwing in het denken over het ambt vinden we in de kerkorde. De kerkorde denkt nadrukkelijk vanuit het ene ambt van Woord en Sacrament (artikel V-1). Dit ene ambt wordt vervolgens uiteengelegd in het ambt van predikant, ouderling en diaken alsmede van 'andere diensten in kerk en gemeente'. Deze formulering biedt enige ruimte voor variatie in de wijze waarop het geestelijk leiderschap in de kerk vorm en inhoud wordt gegeven.

We schetsen beknopt enkele mogelijkheden. Volgens de kerkorde zijn nu minimaal zeven ambtsdragers vereist. Bij nieuwe kerkplekken zijn we op zoek naar wat werkbaar is als een minimum, niet naar een maximum. Daarom kan overwogen worden drie ambtsdragers als minimum te hanteren. Daarmee behoudt het ambt de collectieve invulling die past bij onze kerkvisie en wordt voorkomen dat leidinggeven een solo-voorstelling wordt. Drie mensen als minimum ligt ook in lijn met de eisen voor stichtingen naar burgerlijk recht met ANBI-status.

Zoals aangestipt in paragraaf 3.2 en breed gedragen wordt door nieuwe kerkplekken, zien we Woord en sacrament als een ecclesiologische essentie voor een kerkplek. Als we dat mogelijk willen maken voor (vaak kleinschalige) nieuwe kerkplekken, is het belangrijk dat er mensen zijn die Woord en sacrament kunnen bedienen. Buiten kijf staat daarbij dat we in onze kerk stevig opgeleide predikanten nodig hebben. In onze complexe samenleving is een

universitaire opleiding zeer waardevol om zowel de Schrift als de context te duiden. Dat betekent niet noodzakelijkerwijs dat aan *elke* nieuwe kerkplek een academisch geschoolde predikant verbonden moet zijn. Ook bezien vanuit de oecumene is een academische opleiding niet noodzakelijk.⁵² Wellicht is een goede optie dat iemand die ambtsdrager is bij een nieuwe kerkplek zelf enige theologische scholing ontvangt, en in aanvulling daarop een beroep kan doen op stevig geschoolde predikanten in de regio. Voor een deel van onze predikanten kan zo ook een rol zijn weggelegd als vraagbaak en *critical friend*.

Voorbeelden uit het buitenland kunnen ons helpen een wijze weg te vinden. Binnen de EKD (Duitsland) zijn er lekenpredikers, *Prädikanten*, die na enige scholing de bevoegdheid krijgen om binnen het rayon van een Landeskirche een kerkdienst te leiden en, afhankelijk van wat de *Landeskirche* beslist, ook de sacramenten te bedienen.⁵³ En in Nieuw-Zeeland is *local ordained ministry* mogelijk. Zo kan het ambt van Woord en sacrament vorm gegeven worden in kleine dorpen waar geen academisch opgeleide predikant beroepen kan worden.⁵⁴

Er kan ook voor worden gekozen om - in het verlengde van de huidige situatie - ouderlingen de ruimte te geven Woord en sacrament te blijven bedienen. De supervisie, de scholing en de nascholing kunnen daarbij desgewenst verstevigd worden. Deze benadering kent echter theologisch en oecumenisch minder sterke punten, zoals het ontbreken van een ordinatie.

Als laatste noemen we de optie een nieuw ambt in het leven te roepen, waarbij bijvoorbeeld naar 'de evangelist' gekeken kan worden, zoals bij de Christelijke Gereformeerde Kerken. We kunnen ook denken aan de niet-academisch opgeleide 'zendeling-leraar' uit de Hervormde Kerk (van vóór de kerkorde van 1951), die op het zendingsveld sacramentsbevoegdheid had maar daarbuiten niet.

6.5 De sacramenten

In dit voorproefje kan geen recht worden gedaan aan alle zaken die rond het ambt en de sacramenten spelen. Om toch ook rond de sacramenten een eerste indruk te geven, schetsen we kort enkele waarnemingen. Bij de viering van het avondmaal binnen een open gemeenschap dringt zich in de praktijk namelijk regelmatig een fundamentele vraag op: is het nodig de deelname te begrenzen? En zo ja, op grond waarvan doe je dat dan? Vooral als nieuwe kerkplekken het avondmaal vieren in de setting van een gewone maaltijd komt deze vraag indringend op de gemeenschappen af. We zien hier in de praktijk twee posities. De eerste is die waarbij de maaltijd van de Heer in principe een drempelloze maaltijd is. De motivatie daarvoor is vaak gelegen in de ruimhartigheid waarmee Jezus met anderen eet. De positie aan de andere kant van het spectrum kent wel een beperking van disgenoten: niet iedereen kan meedoen aan de maaltijd van de Heer, daarvoor is deze maaltijd te heilig.

Dopen is in veel nieuwe gemeenschappen nog niet aan de orde. Waar wel wordt gedoopt, gaat het vaker dan in bestaande kerkplekken om volwassenen die worden gedoopt op belijdenis. Ook wordt het doopvont regelmatig ingeruild voor een doopbassin of voor een meer of de zee. Dat leidt tot praktijken die we niet veel zagen binnen de Protestantse Kerk.

---

⁵² In het Lima-rapport (ook wel BEM-rapport genoemd) wordt enige opleiding als wezenlijk gezien, doch niet noodzakelijk op academisch niveau. Zie *Doop, eucharistie en ambt: Verklaring van de Commissie voor Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken* (1982), pp. 28-29.

⁵³ Zie www.lektoren-praedikanten.de.

⁵⁴ Zie www.knoxcentre.ac.nz/ordained-ministry/local-ordained-ministry.

7. Bestuur, beheer en organisatie

In eerdere hoofdstukken is stilgestaan bij belangrijke zaken rond het kerk-zijn: van de cultuur waarin samengewerkt wordt tot lidmaatschap, sacramenten en ambten. In dit hoofdstuk wordt stilgestaan bij het bestuur, het beheer en de organisatie rond nieuwe kerkplekken. Hoe waarborgen we voldoende kwaliteit, veiligheid en integriteit? En welke plek krijgen nieuwe kerkplekken in de organisatiestructuur van de kerk?

Dat we stilstaan bij organisatie en beheer is onvermijdelijk zodra nieuwe kerkplekken zich mengen in het maatschappelijk verkeer. Vanuit de Nederlandse samenleving zijn er op dat vlak verwachtingen en vanuit de overheid wettelijke eisen. Dat begint al als een nieuwe kerkplek inkopen voor een maaltijd doet, want dan is na verloop van tijd een pinpas handig. Voor een pinpas is een bankrekening nodig. En dan is een zakelijke rekening passender dan een persoonlijke rekening. Als de giften voor nieuwe kerkplekken fiscaal aftrekbaar moeten zijn, krijgen nieuwe kerkplekken ook te maken met de eisen die verbonden zijn aan een ANBI-status. Dat stelt eisen aan het bestuur, de organisatie en het beheer. Zo ook bij het aangaan van een huurovereenkomst voor een locatie; dan is het nuttig dat er een rechtspersoon is. Organisatie en beheer zijn onvermijdelijk als mensen samenwerken.

7.1 Kwaliteit, veiligheid en integriteit

Bestuur, beheer en organisatie zijn dienstbaar aan de kwaliteit, veiligheid en integriteit:

- Als het gaat om de kwaliteit denken we onder meer aan de wijze waarop het Woord wordt gebracht. Het vergt kennis en kunde om het evangelie op een evenwichtige manier te verbinden met de context van een nieuwe kerkplek. Als er geen aandacht is voor opleidingen, dan liggen sektarisme en publicitaire uitglijders op de loer.
- Als het gaat om de veiligheid valt te denken aan een Verklaring Omtrent Gedrag (VOG) voor ambtsdragers, ook in verband met #metoo-risico's. Daarnaast kan gedacht worden aan het voorkomen van machtsmisbruik en privacybescherming.
- Als het gaat om integriteit valt te denken aan het horen van betrokkenen voordat belangrijke besluiten worden genomen. En om transparantie over hoe giften worden besteed; dat vermindert ook de kans dat er een 'graai in de kas' wordt gedaan.

Als er op het vlak van kwaliteit, veiligheid of integriteit zaken fout gaan, dan raakt dat niet alleen de nieuwe kerkplek waar het zich afspeelt, maar ook aan de kerk als geheel. Vormen van toezicht zijn daarom nodig. Niet alleen vanwege mogelijke reputatieschade voor de kerk, maar ook vanwege waarden die horen bij het christelijk samenleven.

In de huidige kerkelijke organisatie zijn veel regels en organen om de kwaliteit, veiligheid en integriteit te waarborgen. De organisatiegraad hiervan is voor veel nieuwe kerkplekken echter te groot (zie ook paragraaf 1.4).⁵⁵ Ook voor nieuwe kerkplekken is enige regelgeving nodig en nuttig, maar dan zonder de organisatie al te zeer op te tuigen. Om dat te realiseren

---

⁵⁵ Dit is ook hét thema van de nota Kerk 2025, die opent met: 'Toen Jezus ooit zijn leerlingen twee aan twee uitzond, gaf Hij hen de opdracht geen overvloedige ballast mee te nemen. [...] Onderweg hebben we verworvenheden opgedaan. Die maakten onze manier om de weg van Jezus te gaan, en op die weg hebben we veel van Gods goedheid ervaren. Tegelijk is onze gang zwaar geworden. [...] Hoe kunnen we komen tot de lichtere gang waarmee Jezus ooit zijn leerlingen uitzond?'

kan gedacht worden aan dispensatie van delen van de kerkorde. Of aan een specifieke ordinantie voor nieuwe kerkplekken, met een minimum aan waarborgen en zonder de hele kerkorde van toepassing te laten zijn.⁵⁶ Zo kan een 'regelarme zone' ontstaan.

7.2 Kerk-zijn op gelijke voet

De meeste pioniersplekken starten als een commissie van een kerkenraad. In de praktijk werkt zo'n commissie in de eerste jaren vaak goed, maar als er een stevige geloofsgemeenschap is gegroeid verandert de behoefte. Uit het onderzoek onder nieuwe kerkplekken blijkt dat 64% van de respondenten een gelijkwaardige kerkordelijke status dan nodig vindt.⁵⁷ Een eigen status zorgt ervoor dat bij meningsverschillen of een wisseling van ambtsdragers niet zomaar de stekker uit een initiatief getrokken kan worden.⁵⁸ Ook kan een machtsverschil een gelijkwaardig gesprek in de weg staan. Als een kliederkerk of pioniersplek eenmaal als een 'volwassen' kerkplek geduid kan worden, dan gaat dat verschil in macht ook in tegen het protestantse principe dat de ene gemeente niet heerst over de andere.⁵⁹

Niet alleen nieuwe kerkplekken hebben behoefte aan een eigen kerkordelijke status en een zekere zelfstandigheid. Ook voor een bestaande gemeente kan het ongemakkelijk zijn om verantwoordelijkheid te dragen voor een kerkplek die volwassen is en een zekere omvang heeft ontwikkeld; vaak is het voor een geloofsgemeenschap te veel gevraagd om zich zowel te bezinnen op het eigen functioneren als op het functioneren van een geloofsgemeenschap met andere mensen in een andere situatie.

7.3 Plaats in de organisatiestructuur

Voor veel nieuwe kerkplekken zijn de waarden 'onderlinge verbondenheid' en 'van elkaar leren' belangrijk. Tegelijk is er angst dat een nauwe verbondenheid met reguliere gemeenten het innovatieve karakter van de nieuwe kerkplekken aantast. Via het onderzoek wordt ook zichtbaar dat de bestuurscultuur van bestaande en nieuwe kerkplekken verschilt. Bestaande kerkplekken hebben de neiging te sturen op beheersbaarheid, terwijl nieuwe kerkplekken veel improviseren en dat ook nodig hebben voor een goed functioneren.⁶⁰

Wat betreft de verbinding van nieuwe kerkplekken met de kerk kan naar drie niveaus gekeken worden: naar het lokale niveau (verbinding met de 'moedergemeente'), naar het regionale niveau (verbinding via de ringen en de classis) en naar het landelijke niveau (verbinding met de synode). Als naar de signalen van nieuwe kerkplekken uit het onderzoek geluisterd wordt, lijkt het te veel gevraagd om op al die niveaus volop te participeren.

Op het lokale niveau is de ervaring dat een nauwe formele verbintenis tussen een nieuwe en een bestaande kerkplek de samenwerking soms bemoeilijkt. Een formele verbinding blijkt lang niet altijd te betekenen dat de relaties ook goed zijn, integendeel. De afwezigheid van een formele verbinding schept soms juist ruimte voor goede samenwerking: de aandacht kan dan naar de inhoud gaan, in plaats van naar procedures en formaliteiten.

---

⁵⁶ Slechts 8% vindt dat de hele kerkorde van toepassing moet zijn op nieuwe kerkplekken. En 85% steunt het idee van een regelarme zone. Zie *Over speelruimte en spanning*, p. 36.

⁵⁷ *Over speelruimte en spanning*, p. 36.

⁵⁸ Zie ook *Mission shaped church*, p. 123.

⁵⁹ Vergelijk artikel VI van de kerkorde: 'Opdat niet het ene ambt over het andere, de ene ambtsdrager over de andere, noch de ene gemeente over de andere heerse (...) is de leiding in de kerk toevertrouwd aan ambtelijke vergaderingen.'

⁶⁰ *Over speelruimte en spanning*, pp. 24-25.

Voor een verbinding op regionaal niveau is bij nieuwe kerkplekken relatief het minste animo. Wel is er een sterke behoefte dat de stem van nieuwe kerkplekken in de synode gehoord wordt (dat vindt 75% van de respondenten belangrijk).⁶¹

In het onderzoek zijn vier scenario's geschetst rond de vraag hoe kan worden omgegaan met bestaande organisatiestructuren. We zetten de vier scenario's kort op een rij:

Scenario	Omschrijving	Percentage
Inbedding	Nieuwe kerkplekken passen zich aan de bestaande organisatie aan en/of vallen onder een bestaande gemeente.	1%
Aanpassing	We passen enkele wezenlijke zaken in de huidige organisatie aan zodat nieuwe kerkplekken daar beter in passen.	31%
Orde	Nieuwe kerkplekken krijgen veel ruimte binnen een soort 'orde' onder ambtelijk toezicht.	49%
Beweging	Nieuwe kerkplekken krijgen nauwelijks kaders en ze opereren min of meer los van de bestaande organisatie.	16%

Nieuwe kerkplekken blijken veel behoefte te hebben aan een 'eigen ruimte' om in te kunnen functioneren, daar kiest de grootste groep (49%) voor. Bij een analyse van de resultaten blijkt dat jongere mensen vaker kiezen voor 'Orde' en ouderen vaker voor 'Aanpassing'.⁶²

Tijdens de mini-seminars in september 2018 klonk aanvankelijk een roep om te werken aan de verbinding van nieuwe kerkplekken en weinig eigen ruimte te geven. Dit geluid kwam met name vanuit mensen die onderdeel zijn van bestaande kerkplekken, omdat weinig pioniers wilden meedoen aan de gesprekken over bestuur, beheer en organisatie. Naarmate de wens van nieuwe kerkplekken beter in beeld kwam, ontstond er ruimte voor alternatieven.

7.4 Praktische handelingsperspectieven

Een idee dat ontstond tijdens de mini-seminars, was om vooral in te zetten op verbinding op lokaal en nationaal niveau. Dat betekent dat lokaal goede relaties gestimuleerd worden, waarbij vooraf lastig te zeggen valt hoe dat vorm moet krijgen (vanwege de grote diversiteit aan lokale organisatievormen). Daarnaast zouden nieuwe kerkplekken op landelijk niveau deel kunnen uitmaken van een soort 'orde' met een eigen bestuur en/of een soort classis-predikant (alternatieve termen welkom!). Binnen deze 'orde' voor nieuwe kerkplekken krijgen zowel de onderlinge ontmoeting vorm, als het toezicht op de kwaliteit, veiligheid en integriteit. Van hieruit kunnen ook twee mensen naar de synode afgevaardigd worden.

Een benadering kan zijn om de formele zaken vooral via de orde te laten lopen en lokaal in te zetten op informele goede relaties. Bij de besluitvorming over het constitueren van een nieuwe kerkplek moeten wel de moedergemeente(n) en de betreffende classis betrokken zijn. Als allereerst wordt ingezet op de lokale en nationale verbinding, sluit dat niet uit dat nieuwe kerkplekken - naarmate ze groeien - zich ook meer verbinden met de classis.

⁶¹ *Over speelruimte en spanning*, pp. 24, 36.

⁶² *Over speelruimte en spanning*, p. 23.

8. Onderdak voor nieuwe kerkplekken

Met steun van de Protestantse Kerk zijn heel wat nieuwe vormen van kerk-zijn ontstaan, op circa 250 plekken in het land. Een deel van deze initiatieven heeft behoefte aan meer zelfstandigheid. Hoe kunnen we deze plekken in de toekomst een goed onderdak bieden binnen onze kerk? Dat is waarover we graag in gesprek gaan.

De vragen die op tafel liggen zijn stevig. Ze gaan over zaken als samenwerking, ambten, lidmaatschap, sacramenten en organisatie. Dat is spannend, want het vraagt van ons om zaken die we waardevol vinden ter discussie te stellen. Tegelijk is die discussie wel nodig om nieuwe vormen van kerk-zijn kansen op een gezonde doorontwikkeling te geven.

Nieuwe vormen zijn nodig omdat we als kerk de aansluiting missen met grote delen van de samenleving. Dat is zonde, want de vreugde van het evangelie wil gedeeld worden. Via een diversiteit aan kerkvormen kan de kerk als geheel meer aansluiting vinden bij een samenleving die te divers is voor *one size fits all*. Door nieuwe vormen van kerk-zijn ontstaat een mozaïek, met stenen in verschillende vormen, grootte en kleuren. Van een afstandje bezien geven ze samen een kleurrijk beeld van de liefde van Christus voor mensen.

Bij een bescheiden deel van de nieuwe vormen groeit in de loop van jaren een behoefte aan zelfstandigheid. In de kerkorde is echter nog geen vorm beschikbaar die zowel een lichte organisatie als voldoende zelfstandigheid mogelijk maakt. Het is nodig om hierin te gaan voorzien. Vanwege de diversiteit willen we veel ruimte scheppen voor een lokale invulling van het kerk-zijn, met een relatief lage organisatiegraad. Tegelijk willen we voldoende regelen om het wezenlijke van kerk-zijn te waarborgen en om uitwassen op het vlak van veiligheid, kwaliteit en integriteit te voorkomen. Dat is ook dienstbaar aan de mensen die deel zijn van deze nieuwe geloofsgemeenschappen.

8.1 Hoopvol teken

In dit voorproefje heeft u kunnen lezen over de vragen en knelpunten. Al vanaf de Handelingen der Apostelen staat de kerk voor dit type vragen. We kunnen dat ervaren als een probleem. We kunnen het ook zien als een hoopvol teken, een bewijs van de vernieuwing van Gods kerk.

In uw handen heeft u een voorproefje van de nota die eind 2018 gepubliceerd zal worden. Met dit voorproefje willen we nu reeds het gesprek stimuleren en verdiepen. Dat gesprek krijgt vorm tijdens de synodevergadering in november. De feedback verwerken we in de nota die in december verschijnt. Meer gesprek zal volgen in januari en februari. Ook deze reacties worden meegenomen in de definitieve nota. De beoogde nota vormt de basis voor de besluiten die aan de generale synode van april 2019 zullen worden voorgelegd.

Als het ons lukt om de komende maanden stappen te zetten rond de knelpunten, dan geeft dat een goede basis voor een gezonde doorontwikkeling van nieuwe vormen van kerk-zijn. De praktijk vraagt om aanpassingen. Als we besluiten tot aanpassingen, dan is dat vanuit de hoop dat deze ons in staat stellen om méér mensen de waarde van het christelijk geloof te laten ervaren. We bidden dat de Geest ons zal leiden bij de keuzes waar we voor staan.